

На сучасных ростанях беларускай грамадзянскай адукацыі

Улад Вялічка — ГА "Адукацыйны цэнтар «ПОСТ»" (Мінск).

Улад Вялічка

Незалежная еўрапейская краіна — Рэспубліка Беларусь. За акном упэўнена крочыць да свайго экватара шосты год XXI стагоддзя. Вельмі хутка сумленныя грамадзяне нашай краіны будуць святкаваць пятнаццацігоддзе атрымання незалежнасці, а разам з ёй — шанцу пабудаваць квітнеючую дэмакратычную краіну ў геаграфічным цэнтры Еўропы.

За гэтыя гады ў свеце шмат што змянілася: зніклі старыя імперыі і нарадзіліся новыя дзяржавы, прайшло некалькі бліжнеўсходніх ваенных кампаній, канчаткова аформілася ў сусветную небяспеку праблема тэрарызму, сучасныя тэхналогіі зрабілі яшчэ некалькі буйных крокаў наперад, прымусіўшы спабыўца прызвычаіцца да жыцця ў прасторы Hi-Tech, чалавецтва самым шчыльным чынам наблізілася да сустрэчы з наступствамі глабальных экалагічных праблем, Еўразвяз пашырыўся да 25 краінаў, увабраўшы ў сябе ў тым ліку і шэраг былых савецкіх рэспублік... А як пражылі гэтыя пятнаццаць год мы, сучасныя беларусы? Ці здолелі выкарыстаць дадзены нам гісторыяй унікальны шанец? Ці з'явілася ў нас за гэты час чым ганарыцца альбо пра што шкадаваць?

Нягледзячы на намаганні не вельмі шматлікіх структур і арганізацый грамадзянскай супольнасці (у тым ліку і грамадскіх арганізацый), развіццё самой грамадзянскай супольнасці ў Беларусі большасцю ўнутраных і знешніх спецыялістаў ацэньваецца як слабое. Пра гэта сведчаць не толькі звесткі і высновы розных даследаванняў і аналізаў, але, у першую чаргу, сама грамадска-палітычная сітуацыя, што склалася ў краіне напярэдадні 2006 года. Можна сказаць, што пасля пятнаццаці год свайго незалежнага існавання Беларусь апынулася як ніколі далёка ад пабудовы дэмакратыі і прававой дзяржавы, ва ўсялякім разе, дакладна значна далей, чым на пачатку свайго шляху.

Меркаванннў наконт таго, чаму так атрымліваецца, існуе вялікае мноства. У апошні час у друку і Інтэрнэце з'яўляюцца публікацыі, якія аналізуюць палітычныя, геапалітычныя, эканамічныя, культурныя аспекты беларускай сітуацыі. Добра разумеючы, што большасць гэтых аспектаў шчыльна звязаныя паміж сабой, мне, тым не менш, хацелася б выказаць свой уласны погляд на сітуа-

цыю, якая склалася ў Беларусі ў сферы дзейнасці, якая наўпрост мае дачыненне да фармавання ў беларускіх грамадзян дэмакратычных каштоўнасцей і мадэлі паводзінаў, а менавіта ў грамадзянскай адукацыі.

У адносінах да грамадзянскай адукацыі апошнім часам даволі часта гучыць пытанне аб яе недастатковай эфектыўнасці с з пункта гледжання пабудовы дэмакратычнага грамадства. Кожны асобны спецыяліст альбо арганізацыя па-рознаму вызначаюць як крытэрыі і ўзровень эфектыўнасці працы ў гэтай сферы, так і шляхі яе павышэння. Трэба адзначыць, што гэтае пытанне ў такім кантэксце раней не ставілася ніводным з суб'ектаў грамадска-палітычнага жыцця Беларусі і набыло сваю актуальнасць адносна нядаўна, дзякуючы намаганням як саміх адукацараў, так і некаторых беларускіх аналітычных групаў. Да таго каб разабрацца з пытаннем эфектыўнасці, нас усіх падштурхоўвае і адчуванне стагнацыі грамадства, адсутнасці перспектывы і незадавальняючай дынамікі сацыяльнага развіцця.

У выніку своеасаблівага развіцця і ўнікальнасці актуальнай беларускай сацыяльна-палітычнай сітуацыі, на сённяшні дзень з'явіліся і паступова афармляюцца два асноўныя падыходы да мэтаў і прынцыпаў пабудовы грамадзянскай адукацыі, якія ўмоўна можна пазначыць як "тэрміновы" і "доўгатэрміновы".

Прадстаўнікі "тэрміновага" падыходу лічаць, што ў сённяшніх умовах немагчыма і безсэнсоўна карыстацца традыцыйнымі метадамі і формамі грамадзянскай адукацыі, характэрнымі для краін з больш ліберальнай палітычнай сітуацыяй. У сучаснай Беларусі даволі наўна спадзявацца на тое, што тыя нешматлікія і недастаткова сістэматычныя намаганні грамадскіх арганізацый, што працуюць у грамадзянскай адукацыі, маюць сур'ёзны ўплыў на грамадства. Прычынай гэтага з'яўляецца надзвычайны ціск з боку існуючай улады, які фактычна паралізуе ўсю дзейнасць не толькі ў гэтай сферы, але і ў грамадскім жыцці наогул. Зыходзячы з гэтага, адзінай мэтай грамадзянскай адукацыі на дадзеным этапе яе развіцця ў Беларусі павінна быць сацыяльна-палітычная актыўнасць, якая дапаможа вярнуць краіну ў рэчышча дэмакратычнага развіцця.

У сваю чаргу “доўгатэрміновы” падыход вызначае ў якасці прыярытэту дасягненне глыбінных зменаў у ментальнасці і мадэлі паводзінаў беларускіх грамадзян у накірунку да прыняцця дэмакратычных каштоўнасцей і кіравання імі ў паўсядзённым жыцці. Пры гэтым пытанне часу не з’яўляецца ключавым, а сённяшняй сацыяльна-палітычнай сітуацыі ў краіне і ўплыву на яе надаецца важнае, але другаснае значэнне. Прыхільнікі гэтага падыходу гатовыя і надалей працаваць у неспрыяльных умовах, упэўненыя, што грамадства павінна першапачаткова добра падрыхтавацца да пераходу на дэмакратычныя рэйкі жыцця, каб пазбегнуць чарговага расчаравання і сацыяльна-эканамічнага крызісу.

Абодва падыходы маюць сваіх прыхільнікаў, якія прапануюць свае, з большасці слушныя, аргументы, метады дзеяння і вызначэнні мэтай сучаснага этапа грамадзянскай адукацыі ў Беларусі. Пры гэтым рознасць у падыходах і ацэнках дадзенай сферы дзейнасці ў некаторых выпадках, на жаль, выклікаюць напружанне і непараўменне сярод розных суб’ектаў самога трэцяга сектара, якія займаюцца адукацыйнай дзейнасцю, і гэта адметна абцяжарвае вырашэнне агульнай для ўсіх праблемы эфектыўнасці грамадзянскай адукацыі. У той жа час надзвычайна важна сваечасова разабрацца ў гэтай праблеме і зрабіць так, каб розныя падыходы не супрацьстаялі, але чулі, улічвалі і ўзбагачалі адзін аднаго. Гэты працэс можа таксама дапамагчы выкрышталізаваць некаторыя ключавыя рытэры дзейнасці ў сферы грамадзянскай адукацыі, да чаго ўжо даўно імкнецца Арганізацыя грамадзянскай адукацыі (АГА).

Менавіта з гэтай мэтай у якасці аднаго з крокаў у гэтым накірунку 12 лютага бягучага года быў зарганізаваны своеасаблівы круглы стол, які сумяшчаў у сабе прэзентацыю розных падходаў і інтэрактыўную дыскусійную пляцоўку. Удзельнікамі мерапрыемства сталі каля 30 прадстаўнікоў беларускіх грамадскіх аб’яднанняў і ініцыятыв, стала працуючых у адукацыйнай сферы. Агульная тэма круглага стала была вызначана ў форме пытання: **“Якой зараз павінна быць грамадзянская адукацыя ў Беларусі?”** У якасці больш вузкіх пытанняў для абмеркавання ўдзельнікам былі прапанаваны наступныя:

- Якой павінна быць сённяшняя іерархія мэтай у беларускай грамадзянскай адукацыі?
- На падставе чаго павінна вызначацца эфектыўнасць грамадзянскай адукацыі ў сённяшняй Беларусі?
- Што ў бліжэйшы час павінна быць зроблена тымі, хто зацікаўлены ў развіцці грамадзянскай адукацыі, для павышэння яе эфектыўнасці?

Мне выпала не вельмі лёгкая місія выступаць у ролі мэдэратара круглага стала. Трэба адзначыць, што размова атрымалася, з аднаго боку, вельмі эмацыянальна і напружанай, з другога — досыць змястоўнай і прадуктыўнай. Нягледзячы на тое, што пазначаныя вышэй падыходы да гэтага часу не набылі канкрэтных межаў і адпаведнага ўзроўню канцэптуалізацыі, удзельнікам круглага стала ўдалося ўпершыню абмяняцца сваімі поглядамі на сучасныя мэты і прыярытэты ў беларускай грамадзянскай адукацыі на адкрытай дыскусійнай пляцоўцы.

Круглы стол “Якой зараз павінна быць грамадзянская адукацыя ў Беларусі?” не збіраўся і не мог вырашыць усе пытанні, якія існуюць у гэтай сферы дзейнасці.

Хутчэй, задачай было гэтыя пытанні падняць, акрэсліць і пачаць шукаць шляхі іх магчымага вырашэння. На жаль, у апошнія гады адукатарам не хапае магчымасцей сустрэцца, дыскатуваць, абмяркоўваць сваю працу, параўноўваць розныя ідэі і практыкі, вызначаць накірункі для развіцця. Менавіта таму такія мерапрыемствы варты праводзіць і далей у любым фармаце.

На старонках “Адукатара” доволі цяжка аднавіць кантэкст і змест размовы, якая адбылася на круглым stole. Да і не мае сэнсу гэта рабіць: некалькі найбольш актыўных удзельнікаў той сустрэчы самі публікуюць свае думкі ў гэтым жа нумары часопіса. Хутчэй, хацелася б падзяліцца з чытачамі высновамі, якія нарадзіліся ў мяне ў выніку ініцыявання і ўдзелу ў камунікацыі па тэме эфектыўнасці грамадзянскай адукацыі ў Беларусі на працягу апошніх месяцаў.

Для сённяшняга стану айчынай грамадзянскай адукацыі характэрнай рысай з’яўляецца наяўнасць шэрагу нявырашаных праблем, якія не дазваляюць дасягнуць новага неабходнага ў сучасных абставінах якаснага ўзроўню дзейнасці спецыялістаў і арганізацый, што працуюць у гэтай сферы. Наяўнасць праблем не з’яўляецца чымсьці ўнікальным. Хутчэй за ўсё, такога кшталту цяжкасці існуюць у кожнай краіне, дзе прысутнічае грамадзянская адукацыя. Але зараз для больш змястоўнай размовы неабходна адасобіць ЦЯЖКАСЦІ, якія ёсць заўсёды, але па сутнасці маюць другаснае паходжанне і значэнне, і ПРАБЛЕМЫ, без вырашэння якіх беларуская грамадзянская адукацыя не можа істотна рухацца наперад.

Пад словам “праблема” тут маюцца на ўвазе пэўныя цяжкасці, якія ўзнікаюць у нейкай сферы дзейнасці, маюць сістэмны, рэгулярны характар і вельмі часта-вонкавыя прычыны з’яўлення, значна ўплываюць на канечны вынік і не могуць быць вырашаны самастойна суб’ектам альбо суб’ектамі, якія ажыццяўляюць гэтую дзейнасць. Такім чынам, можна вызначыць чатыры найбольш значныя праблемы сучаснай беларускай грамадзянскай адукацыі.

1. Праблема адсутнасці адпаведнага сацыяльнага попыту на грамадзянскую адукацыю, яе змест і вынікі.

На працягу апошняга дзесяцігоддзя зацікаўленасць беларускіх грамадзян у “прадукце”, які прапануе грамадзянская адукацыя, значна панізілася. Гэта найперш звязана з адсутнасцю ў большасці насельніцтва краіны рэальнай неабходнасці ў ведах аб дэмакратыі і адпаведных сацыяльных уменнях з-за немагчымасці карыстацца імі ва ўмовах сучаснай Беларусі.

Пры пакрокавым развіцці краіны ў дэмакратычным накірунку элементы дэмакратыі і актыўнай грамадзянскай пазіцыі глыбока пранікаюць у штодзённае жыццё людзей, калі ім не трэба тлумачыць, дзея чаго ім патрэбны веды і ўменні паводзінаў у такім сацыяльным асяроддзі. Сёння ж аказваюцца значна больш запатрабаванымі веды і ўменні іншага характару, у прыватнасці па адаптацыі да неспрыяльных умоў, забяспячэнні асабістай бяспекі, захаванні ўласнай жыццёвай прасторы і інш. Адукацыя дзеля замацавання ў грамадстве дэмакратычных прынцыпаў аказваецца ў нашых сённяшніх умовах як бы недарэчы.

Яшчэ адной значнай перашкодай для пераадолення гэтай праблемы з’яўляецца абмежаваная і закрытая інфармацыйная прастора, якая не дазваляе арганізацы-

ям і спецыялістам грамадзянскай адукацыі наўпрост выхадзіць на шырокія мэтавыя групы і прапанаваць свае адукацыйныя паслугі праз СМІ і іншыя інфармацыйныя каналы. Арганізацыі фактычна вымушаны больш клапаціцца пра ўласную бяспеку, чым пра забеспячэнне сваёй асноўнай дзейнасці. Такая тэндэнцыя найбольш яскрава назіраецца прыкладна з 2002 года і працягваецца зараз, уведзены многія грамадскія арганізацыі гэтай сферы ў стан стагнацыі і дэзарыентацыі.

2. Праблема адсутнасці замоўцы (суб'екта) дэмакратычнай грамадзянскай адукацыі.

Пры больш шчыльным разглядзе сітуацыі з грамадзянскай адукацыяй у краіне і яе параўнанні з вопытам іншых краін нарэшце аказваецца відавочным, што гэтая сфера дзейнасці працуе найбольш эфектыўна толькі ва ўмовах, калі на яе "прадукты" існуе "замова" з боку тых ці іншых суб'ектаў грамадскага жыцця. У іншых еўрапейскіх краінах такімі замоўцамі ў той ці іншай ступені выступаюць дзяржава, палітычныя партыі, прафсаюзы, грамадскія рухі, рэлігійныя канфесіі і інш. Асаблівасцю нашай сітуацыі з'яўляецца той факт, што большасць пералічаных патэнцыйных суб'ектаў-замоўцаў у Беларусі альбо не існуе, альбо не мае рэальнай зацікаўленасці ў выкарыстанні таго інструмента, як грамадзянская адукацыя.

Трэба прызнаць, што на гэты момант асноўным "серыйным", але своеасаблівым замоўцам для такой сферы, як грамадзянская адукацыя, у Беларусі з'яўляецца дзяржава. Яна добра разумее патэнцыял уплыву гэтай сферы дзейнасці на грамадства і спрабуе максімальна выкарыстаць яго дзеля сваіх уласных мэтаў. Імпантываны ў сістэму сярэдняй і вышэйшай адукацыі ідэалагічны складнік, існаванне такіх структур, як БРСМ, манапалізацыя інфармацыйнай прасторы ў краіне з'яўляюцца доказамі і прыкметамі грамадзянскай адукацыі "на дзяржаўны лад". Само сабой відавочна, што арганізацыям, якія разумеюць грамадзянскую адукацыю як інструмент дэмакратызацыі грамадства, у такой сістэме не можа і не павінна быць месца.

Такім чынам, у выніку склалася парадаксальная сітуацыя, калі найбольш зацікаўленым бокам у развіцці дэмакратычнай грамадзянскай адукацыі апынуліся самі адукатары і іх арганізацыі, іншымі словамі тыя, хто павінен у большай ступені браць на сябе ролю "вакантаўцы" замоўцы. Яны з цяжкасцю могуць замясціць сабой пазіцыю замоўцы, таму што па вызначэнні не могуць забяспечыць удзельнікаў шырокімі магчымасцямі і ўмовамі для практычнага ўжывання атрыманага пад час адукацыйнага працэсу вопыту ў сацыяльна-палітычным жыцці краіны.

3. Праблема вызначэння мэтаў і тактыкі дзейнасці ў сферы грамадзянскай адукацыі.

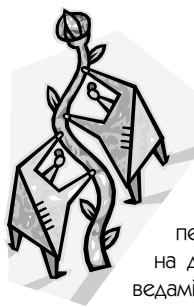
Гэтая праблема з'яўляецца актуальнай не столькі ў дачыненні да агульнай мэты грамадзянскай адукацыі, якую можна вызначыць як падрыхтоўку і выхаванне сумленных грамадзян з дэмакратычнымі каштоўнасцямі і мадэллю паводзінаў. Перш за ўсё яна тычыцца шэрагу апэратыўных мэтаў, якія існуюць не адарвана самі сабе, але прывязаны да часу, месца і іншых канкрэтных умоваў сітуацыі, у якой ажыццяўляецца грамадзянская адукацыя.

Апэратыўныя мэты фактычна вызначаюцца адпаведна існуючым сацыяльна-палітычным прыярытэтам

суб'екта (замоўцы). Менавіта таму вырашэнне гэтай праблемы наўпрост звязана з папярэднім пунктам, які быў прысвечаны адсутнасці замоўцы на "прадукт" грамадзянскай адукацыі.

Такая ж сітуацыя і з тактыкай. Выбар паміж "тэрміновым" і "доўгатэрміновым" падыходамі — прэрагатыва не адукатараў, а тых структур і арганізацый, якія ведаюць, навошта ім патрэбны ў Беларусі грамадзяне з дэмакратычным светапоглядам і характарам дзеяння.

4. Праблема ўзгаднення і ўзаемаразумення паміж асноўнымі гульцамі, што працуюць у сферы грамадзянскай адукацыі.

Не меншай праблемай у гэтай сферы па-ранейшаму застаецца немагчымасць наладзіць сталы і канструктыўны дыялог і партнёрства паміж усімі асноўнымі арганізацыямі і структурамі, якія працуюць у грамадзянскай адукацыі дзеля дэмакратычных пераменаў у грамадстве. Нягледзячы на добрае валоданне саміх адукатараў ведамі аб дэмакратыі, на практыцы, тым не менш, аказваецца надта цяжкім паводзіць сябе адпаведным чынам нават у дачыненні сваіх жа калег,

якія маюць іншы пункт гледжання. Талерантнасць, га-тоўнасць слухаць і чуць, здольнасць да кампрамісаў — якасці, якія неабходны не толькі ў працэсе грамадзянскай адукацыі, але і ва ўзаемадзеянні арганізацый і адукатараў паміж сабой.

У гэтым сэнсе сетка арганізацый грамадзянскай адукацыі (АГА) з'яўляецца добрым прыкладам спробы пабудаваць супрацоўніцтва менавіта на глебе разнастайнасці і ўнікальнасці кожнай з арганізацый, тэматыкі іх праграм, зместу і метадычных распрацовак. Такое ўзаемадзеянне сведчыць пра тое, што вырашэнне задачы каардынацыі і супрацоўніцтва грамадскіх арганізацый, працуючых у гэтай сферы, з'яўляецца цалкам магчымым. У той жа час сённяшні ўзровень такога ўзаемадзеяння і кааперацыі не можа вызначацца як дастатковы ні па аб'ёму праграм і паслугаў, ні па колькасці грамадзян, якія прымаюць у іх удзел, ні па шэрагу іншых паказчыкаў.

На маю думку, бліжэйшымі задачамі для АГА павінны стаць выпрацоўка і рэалізацыя агульнай (актуальнай у сучасных беларускіх умовах) канцэпцыі дэмакратычнай грамадзянскай адукацыі, вызначэнне крытэрыяў якасці працы ў гэтай сферы і завязванне разнастайных гурткоў, семінараў і трэнінгаў шматлікіх арганізацый у скаардынаваныя доўгатэрміновыя адукацыйныя праграмы.

Такім чынам, трэба канстатаваць, што пасля пятнаццацігадовага існавання і развіцця беларуская грамадзянская адукацыя пад уплывам разнастайных фактараў, прычым і памылак ізноў, як і ў пачатку дзевяностых гадоў мінулага стагоддзя, апынулася "на ростанях". Які шлях будзе абраны? Як вырашыць, у якім накірунку рухацца далей? Хто возьме на сябе адказнасць за гэты выбар? Гэтыя пытанні пакуль што не знайшлі сваіх адказаў. Але толькі адказушы на іх, грамадзянская адукацыя атрымае новы імпульс да развіцця і шанец на тое, каб зрабіць свой унёсак у станаўленне і фармаванне дэмакратычнай Беларусі.